

בכורות נב

האשה בכתובתה

כתבו התוס' (נא: ד"ה ולא) דאף דלגבי שאר השנויין במתני' מלוה חשיב 'ראוי', אבל לגבי כתובת אשה לא הוי ראוי, והוכיחו כן מכתובות (פד.) דהיכא שאין האשה צריכה שבועה לגבות כתובתה, היא אכן גובה מבע"ח של בעלה. אבל הרשב"א (ב"ב קכה: ד"ה ועוד) דחה, דהתם אינו משום דמלוה הוי ראוי, אלא משום שעבודא דר' נתן.

ובחי' ר' שמואל (ב"ב ס"ז) ביאר דהרשב"א סובר דגדר חידוש התורה של שעבודא דר' נתן הוא דגובה מדין אפוכי מטרטא, ולהכי סגי שחייבין לבעל, וממילא גם מתשעבד לאשה, שהיא יכולה לגבות ממה שחייבים לבעלה. אבל התוס' סברי שהחובות משתעבדים לבע"ח הראשון, ולהכי הכא שיש דין דאשה אינה גובה מלוה, גם אין לה כח לגבות חוב זה, אע"כ דלגבי כתובת אשה מלוה חשיב כמוחזק, ולא כראוי.

בעל חוב גובה מלוה

הרא"ש (ס"ס יא) הביא דעת ר' אפרים דדוקא אשה בכתובתה אינה גובה בראוי דמקולי כתובה שנו כאן, אבל בע"ח דעלמא גובה ראוי, והר"ח הסתפק בדין זה, והרא"ש הוכיח מן התוספתא דה"ה בע"ח אינו גובה ראוי, דהא קתני התם דנזק וחצי נזק אינו גובה בראוי.

בעל בנכסי אשתו

כתבו התוס' (ד"ה ולא) שלא הזכירו בעל בנכסי אשתו, דאף שאינו נוטל בראוי [כמב' בב"ב קכה:], אבל הוא באמת נוטל את השבח כמש"כ הרשב"ם שם שאין שם אחר אלא הוא, והנכסים השביחו ברשותו.

ומב' עוד בתוס' דבעל אינו גובה מלוה של אשתו, וכ"כ הרמב"ן בב"ב שם (ד"ה ותמיהא), אבל דעת הר"י מיגש שם (ד"ה הא דאמר) דלגבי זה מלוה לא הוי ראוי, והבעל אכן זוכה במלוה.

מזון האשה והבנות

הבנות במזונותיהן – רש"י פירש דהיינו שקיבל ע"ע לזון בת אשתו, ותוס' העירו אמאי דוקא בנות ולא בת אשתו, אלא מיירי בחיוב כתובה לזון בנותיו ממנה, מדין מזון האשה והבנות.

והקצה"ח (סי' לט סק"א) דקדק מסוגין דחיוב הבנות מוטל על היתומים [ולא על האב שמת], שהרי לולי קולא בכתובה, היו גובים בשבח שהשביחו יתומים. אמנם דעת הראב"ד (אישות פי"ח הי"ד) דמתחייב בשעת מיתה, וקשה מסוגין. וי"ל ע"פ מש"כ בקוב"ש (ב"ב אות תמו) דאף דחיוב מזונות חל בכל יום ויום מכל מקום גובה ממשעבדי מדינא, משום דסיבת החיוב חל בשעת נישואין.

זכות בכור קודם חלוקה

מהא דאינו נוטל בשבח, לכאוי' מוכח דחלק בכורותו לא הוי שלו עד שעת חלוקה, דאל"כ השביחו ברשותו, וכ"כ היד רמה בב"ב (קכו. אות צח) שגם למ"ד שיש לבכור קודם חלוקה, היינו שיש לו זכות לקבל [ויכול למכור האי זכות], אבל לא הוי ממש שלו. אבל דעת הר"י שם שיש לו זכייה גמורה בנכסים, וקשה מסוגין. וביאר בחי' ר' שמואל (ב"ב ס"ז כו אות ה') ע"פ דברי המהר"ח או"י (סי' קכא) דתפוסת הבית הוי בחזקת אביהם, ולהכי כל זכותו הוא לקחת מתפוסת הבית, אבל אין לו זכות בשבח.

ירושת היבם

פרש"י שנוטל פי שנים, חלקו וחלק אחיו המת, והיינו דפירש סוגין כלפי זכות המת בנכסי אביהם, וכ"מ בפירושו לגמ' (ד"ה יקום), וכן פי' ביבמות (כד: ד"ה בכור) דהיבם זוכה בחלק אחיו המת בנכסי אביהם, וכן בב"ב (יב: ד"ה יבם). ומשמע דסובר דהא דיבם זוכה בנכסי אחיו המת מקבל גם בראוי, דדוקא לגבי זכות היבם שהוא כמו בכור דמקבל פי שנים בנכסי האב, בזה נתמעט דאינו נוטל ראוי, אבל במה שזוכה בנכסי המת, הרי הוא דומה לבכור שאינו נוטל בראוי.

ומבוי' א"כ שיש שתי זכויות שונות ליבם, שישירש אחיו וגם מקבל זכות אחיו בנכסי אביו. ובאמת, בפירוש הפסוק 'יקום על שם אחיו', רש"י עה"ת (כי תצא, כה, ו) פירש דקאי על ירושת היבם בנכסי אביהם, ואילו רש"י ביבמות (יז: ד"ה והא) פירש דקאי על זכותו בנכסי אחיו, שאין אחיו חולקין עמו. ומבוי' שיש שני דיני ירושה – שישירש המת, וגם עומד במקום המת בנכסי אביהם.

אבל הרמב"ן ורשב"א (יבמות כד:) הביאו דעת הבה"ג והר"ח שהיבם אינו נוטל חלק המת בנכסי האב אם האב מת אחר מיתת האח, ופירש שזה הנלמד בסוגין שאינו נוטל בראוי דהיינו שאינו נוטל בנכסי אביהם אם מת לאחר מיתת אחיו, דנכסים אלו היו ראויים לאח בזמן מיתתו. והיינו שלפי דבריהם, יש רק דין אחד בירושת היבם, שהוא במקום אחיו המת, וכלפי דין זה ילפינן מקרא שאינו נוטל בראוי, וממילא שאם האב מת אחר מיתת האח, אינו זוכה בחלק אחיו בנכסי אביו.

ומו"ר הגאון ר' אשר אריאלי שליט"א ביאר שנחלקו בגדר ירושת היבם את אחיו המת, דרש"י ביבמות (יז: ד"ה והא) פירש שהוא בעיקר משום ירושת אח [דכל התורה כולה], אלא שיש לו עדיפות משאר אחיו ומאביו, ולהכי כיון שהוא מדיני ירושה של קרבה, הרי הוא יורשו לגמרי וגם בראוי כבמוחזק, ומשא"כ זכות היבם בנכסי האב הוי ירושה מחודשת, ובזה הוגבל שאינו נוטל בראוי, אבל הבה"ג סובר שגם ירושת היבם את אחיו המת היא זכות נוספת ומשום מעשה היבום, ונתחדש כאילו הוא בנו של המת [כמש"כ המרדכי פרק יש נוחלין סי' תקעו], והוגבל שאינו נוטל בראוי.

והמרדכי שם כתב שנחלקו בביאור מח' אביו ורבא, דאליבא דרש"י קאי על היבם דמת האב אחרי מיתת האח, ואילו לבה"ג מיירי שמת האב קודם מיתת האח [להכי היבם זוכה בעיקר הקרקע, ורק לא בשבח], אלא דהק' דא"כ אמאי אביו מחלק דשבח קודם מיתתו לא הוי של היבם, ואילו קודם חלוקה הוי של היבם, הלא האח המת זכה בהם בחייו, וכבר אינם בכלל ירושת האב, ותירץ דכיון שלא נתברר חלק המת בחייו, להכי חשיב ראוי לגבי יבם.

ובעיקר שיטת הבה"ג, מצינו שיטה חדשה באו"ז (סי' תרמב) דהא דאינו נוטל בראוי הוא דוקא בחלק בכורותו של אחיו בנכסי אביו, אבל בחלק פשיטותו של אחיו נוטל גם לאחר מיתת האב, והביא דר' שמחה סובר שאפי' בחלק בכורותו הוי כאח המת ממש דחשיב כבנו, ונוטל זה בנכסי אביהם.

לא מכר ולא מתנה או ירושה

בדעת ר' מאיר דמתנה אינה חוזרת ביובול, ביארה הגמ' דכל השנויים במתני' הוו או מתנה או ירושה. והק' הראשית ביכורים (נב: ד"ה מ"ט) דאמאי צריך הסברים, הלא עכ"פ לא הוו מכר, ודוקא מכר חוזר ביובול. ותירץ שיש מקומות שאין כוונת התורה דוקא, אלא לאפוקי ההיפך, וכמש"כ התוס' (חולין כ.). שגם שן חשיב 'ימין', שאין הכוונה ימין דוקא, אלא הכוונה לאפוקי שמאל, וא"כ ה"ה הכא עיקר הכוונה הוא לאפוקי מתנה או ירושה, אבל זכות אחרת אכן חוזרת ביובול, ולהכי הוצרך לפרש דכל אלו הוו או מתנה או ירושה.

ירושת הבעל

מבוי' בגמ' דלמ"ד ירושת הבעל דרבנן, חוזר ביובול, וצ"ע הלא גם הוי מגדרי הירושה, ומה איכפ"ל שהוא דרבנן. והראשית ביכורים הנ"ל תירץ דכל זכות חדשה יש בדין להחזיר ביובול. והאוי"ש (פ"א שמיטה ויובל הכ"א) פירש שאם הוא מדרבנן הוי תחת פרקונה, ולהכי הוי כמכר. ובאבי עזרי (פ"ד ערכין) ביאר דירושת הבעל אינו משום קורבה, אלא הוא מזכותי הבעל באשתו, ולהכי אינו כמו ירושה.

הרמב"ם (פ"א שמיטה ויובל הכ"א) פסק דאף דירושת הבעל דרבנן, אבל האלימו כח הבעל שאינו חוזר ביובול, והלח"מ (פ"א נחלות ה"ח) הק' שזה נסתר מסוגין, ותירץ המחנ"א בהגהותיו לרמב"ם כאן דהרמב"ם סמך על הסוגיא דב"ב (קלט:) דבעל גבי יובל שויהו רבנן כיוורש, וכ"כ החזו"א (אה"ע סי' עה סק"ד).

אינו חוזר לבטלה

פרש"י (ד"ה אין) שיהא מאבד בכורתו אבל חוזרין וחולקין ונוטל פי שנים כבתחלה, ומבוי' דלמ"ד דחוזר היינו שמאבד זכותו, וזהו חידוש גדול. אבל הרמב"ם (פ"א שמיטה ה"כ) כתב האחין שחלקו כלקוחות הן ומחזירין זה לזה חלקו ביובול, לא תבטל חלוקתן מכמות שהיתה, וכן הבכור והמייבם אשת אחיו מחזיר ביובול חלק שנטל ונוטל החלק שכנגדו. וביאר הכס"מ שכך הרמב"ם למד בסוגין, דעיקר החלוקה קיים, אלא שמחליפים חלקים, דכל אחד לוקח חלק של אחד מאחיו.